

СУЧАСНИЙ СТАН ЕФЕКТИВНОСТІ
ТОРГОВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИTHE MODERN STATE OF EFFICIENCY
OF THE TRADE INDUSTRY OF UKRAINE

У статті розглянуто сучасні тенденції та динаміку ефективності підприємств торгівлі України. В торговельній галузі України задіяна половина всіх підприємств, проте ця галузь генерує лише 20% доданої вартості, що свідчить про низьку ефективність діяльності підприємств торгівлі. Суттєве падіння доходів населення призвело до зниження купівельної спроможності і, як наслідок, зниження обсягів реального товарообігу у 2014–2015 рр. В цей же період валютні коливання призвели до суттєвого зростання витрат підприємств торгівлі. Всі ці фактори призвели до суттєвого скорочення оборотності запасів на підприємствах торгівлі, зниживши їхню ефективність.

Ключові слова: ефективність, торгівля, підприємство торгівлі, ефективність підприємства торгівлі, ефективність підприємства роздрібно торгівлі.

В статье рассмотрены современные тенденции и динамика эффективности предприятий торговли Украины. В торговой отрасли Украины задействована половина всех предприятий, однако эта отрасль генерирует лишь 20% добавленной стоимости, что свидетельствует о низкой эффективности деятельности предприятий торговли. Существенное падение доходов населения привело к сни-

жению покупательной способности и, как следствие, снижению объемов реального товарооборота в 2014–2015 гг. В этот же период валютные колебания привели к существенному росту расходов предприятий торговли. Все эти факторы привели к существенному сокращению оборотности запасов на предприятиях торговли, снизив их эффективность.

Ключевые слова: эффективность, торговля, предприятие торговли, эффективность предприятия розничной торговли.

The article deals with current trends and the dynamics of the efficiency of Ukrainian trade enterprises. In the Ukrainian trade sector, half of all enterprises are involved, but this sector generates only 20% of value added, which indicates the poor performance of the enterprises of trade. A significant drop in household incomes has led to a decline in purchasing power and, consequently, a decline in the volume of real trade in 2014–2015. In the same period, currency fluctuations have led to a significant increase in the costs of trade enterprises. All these factors led to a significant reduction in the turnover of stocks at trade enterprises, reducing their efficiency.

Key words: efficiency, trade, trade enterprise, efficiency of the trade enterprise, efficiency of the retail enterprise.

УДК 658.155

Архівов Н.М.

аспірант кафедри економіки та фінансів підприємства Київський національний торговельно-економічний університет

Постановка проблеми. Революційні зміни в Україні не могли не вплинути на економічне становище підприємств торгівлі. Рекордні валютні коливання (як наслідок, зменшення купівельної спроможності населення), територіальні зміни та навіть зміна ідеологічного настрою в країні змушують підприємства торгівлі працювати в мінливому та майже непрогнозованому середовищі. Все це не може не впливати на рівень ефективності діяльності підприємств торгівлі України, що в результаті може бути вирішальним для купівельної спроможності населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями продуктивності торговельної діяльності займаються такі вітчизняні науковці, як Л. Веретін, І. Брітченко, Л. Омлянович, В. Апопій, А. Савощенко, які у своїх працях обґрунтували та узагальнили чинники, що впливають на розвиток торговельної галузі. Н. Верхоглядова розглядає роль та значення торгівлі для розвитку національного господарства. О. Маслеников, В. Радаєва, І. Крючкова, С. Лагутін, А. Мазаракі [3], Н. Гончарук [4], Л. Дідківська [5], Л. Лігоненко [6], В. Соколов [7], О. Азарян [8], І. Лошенко, та інші науковці розглядають проблеми та перспективи розвитку роздрібно торгівлі.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення питань сучасного стану ефективності діяльності підприємств торговельної галузі України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Нині провідною галуззю економічної діяльності в Україні є торгівля. Це положення засвідчує дослідження структури підприємств України (табл. 1).

Як видно з табл. 1, підприємства торгівлі в Україні складають половину від загальної кількості підприємств. Відповідно, торгівлю можна вважати однією з провідних галузей у формуванні ВВП, доданої вартості тощо.

Натомість сфера торгівлі формує лише 20% загальної доданої вартості в економіці країни що з урахуванням значної частки підприємств торгівлі у загальному обсязі свідчить про недостатній рівень ефективності діяльності підприємств.

З огляду на таке важливе місце торгівлі в структурі економіки України її ефективне функціонування визначає ефективність економічного розвитку країни.

Незважаючи на номінальне зростання обсягу доходів, реальні доходи населення та підприємств скорочуються через різке знецінення національної валюти. Найбільше падіння реальних доходів підприємств припадає на 2014 р. та продовжується протягом 2015 р. В результаті лише після стабілізації валютного курсу обсяги реального доходу підприємств торгівлі знову почали зростати, що показано у табл. 3.

Такі різкі зміни в економіці країни не могли не вплинути на структуру підприємств. Малі підприємства роздрібної торгівлі, не маючи достатніх фінансових та матеріальних запасів для компенсації збитків, через валютні коливання втратили значну частку в загальній структурі товарообігу, поступившись вели-

ким підприємствам (табл. 4). Натомість підприємства оптової торгівлі та торгівлі автотранспортними засобами практично не змінили структуру доходів, оскільки їхні доходи не так сильно залежать від доходів населення і, як наслідок, валютних коливань, які критичні для підприємств роздрібної торгівлі.

Таблиця 1

Структура суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності в Україні у відсотках до загальної кількості

Вид економічної діяльності	Роки						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Сільське, лісове та рибне господарство	3,7	3,6	4,3	4,1	3,9	4,0	4,0
Промисловість	7,0	7,2	7,1	7,0	6,8	6,8	6,8
Будівництво	3,4	3,5	3,2	3,1	2,7	2,8	2,7
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	54,8	54,2	52,7	51,7	51,2	50,1	48,8
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	6,7	5,9	5,5	5,4	5,8	6,0	5,9
Тимчасове розміщування й організація харчування	2,3	2,5	2,8	3,0	3,0	3,0	3,1
Інформація та телекомунікації	2,6	3,2	4,2	5,0	5,9	5,9	7,0
Фінансова та страхова діяльність	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Операції з нерухомим майном	2,3	2,8	5,1	0,5	5,1	4,8	4,9
Професійна, наукова та технічна діяльність	5,5	5,5	5,5	5,6	6,0	6,6	6,7
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	3,3	3,3	2,4	2,3	2,3	2,4	2,5
Освіта	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,8	1,0	1,0	1,0	1,1	1,1	1,2
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8	0,7
Надання інших видів послуг	5,9	5,7	4,7	4,5	4,5	4,6	4,6
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: складено за джерелом [2]

Таблиця 2

Структура доданої вартості суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності в Україні у відсотках до загальної кількості

Вид економічної діяльності	Роки			
	2013	2014	2015	2016
Сільське, лісове та рибне господарство	6,9	9,9	13,3	10,5
Промисловість	36,9	36,4	35,4	36,6
Будівництво	4,1	4,0	2,7	2,8
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	21,3	25,3	23,1	20,4
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	10,5	8,8	10,8	10,8
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,7	0,4	0,5	0,6
Інформація та телекомунікації	4,4	3,9	4,1	4,3
Фінансова та страхова діяльність	2,3	1,4	0,9	0,7
Операції з нерухомим майном	3,5	3,1	1,9	3,3
Професійна, наукова та технічна діяльність	4,9	3,0	4,3	6,8
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2,2	1,7	1,6	1,9
Освіта	0,1	0,1	0,1	0,1
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,5	0,4	0,5	0,5
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1,3	1,2	0,5	0,4
Надання інших видів послуг	0,3	0,2	0,2	0,2
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: складено за джерелом [2]

Витрати підприємства торгівлі тісно пов'язані з його доходами. Валютні коливання та падіння купівельної спроможності населення привели не лише до падіння доходів, але й до падіння витрат. Найбільше знизилася витрати на собівартість реалізованої продукції, оскільки через суттєве зниження попиту підприємства були вимушені скоротити обсяги закупівлі товарів для реалізації (табл. 5). Відновлення зростання витрат відбулося лише після стабілізації умов господарювання у 2016 р.

Одними з основних показників ефективності торговельних підприємств є показники оборотності. Найбільші показники оборотності традиційно притаманні роздрібній торгівлі, оскільки ці підприємства працюють безпосередньо з кінцевим споживачем, а отже, мають менші обсяги обігу та швидший термін реалізації товарів. Проте кризові явища в економіці 2014–2015 рр. привели до зростання у півтори рази термінів реалізації товарів (табл. 6).

Таблиця 3

Темпи приросту чистого доходу підприємств торгівлі у зівставних цінах за 2010–2016 рр. з розподілом на великі, середні та малі (відсотки до попереднього року)

Вид економічної діяльності	Розмір	Роки					
		2011	2012	2013	2014	2015	2016
Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт	великі	9,3	-2,7	28,7	-61,7	-2,6	41,5
	середні	37,4	14,6	-9,2	-30,6	-14,1	26,3
	малі	17,6	12,2	3,5	-22,8	-12,5	28,7
Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	великі	10,4	-10,1	-9,0	-4,0	-30,3	8,9
	середні	5,8	5,7	-1,4	-15,5	-13,3	3,7
	малі	-7,9	-2,4	-3,1	-2,1	-16,5	8,2
Роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	великі	7,2	17,0	22,3	-3,9	-26,3	6,2
	середні	-1,2	-6,6	4,1	3,0	-24,2	9,2
	малі	1,2	6,4	-4,5	-16,8	-23,1	10,6
Всього	великі	9,4	-1,7	3,2	-5,4	-27,6	7,2
	середні	7,0	5,0	-1,6	-14,8	-14,8	6,0
	малі	-5,8	-0,7	-2,7	-5,1	-16,8	9,8

Джерело: складено за джерелом [2]

Таблиця 4

Структура доходів підприємств роздрібною торгівлі за 2010–2016 рр. з розподілом на великі, середні та малі (відсотки до загального показника відповідного виду діяльності)

Вид економічної діяльності	Розмір	Роки						
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт	великі	11,7	9,9	8,6	11,4	6,4	7,2	7,9
	середні	61,3	65,4	66,8	62,4	63,8	62,9	62,0
	малі	27,0	24,6	24,6	26,2	29,8	30,0	30,1
Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	великі	25,1	26,9	24,3	23,0	24,4	20,8	21,3
	середні	47,1	48,3	51,3	52,5	49,1	52,1	51,0
	малі	27,8	24,8	24,4	24,5	26,6	27,1	27,7
Роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	великі	53,8	55,7	60,3	64,6	64,3	63,5	62,8
	середні	34,4	32,8	28,3	25,8	27,5	28,0	28,5
	малі	11,8	11,6	11,4	9,5	8,2	8,5	8,7

Джерело: складено за джерелом [2]

Таблиця 5

Темпи приросту витрат підприємств торгівлі у зівставних цінах за 2013–2016 рр. (відсотки до попереднього року)

Витрати	Роки			
	2013	2014	2015	2016
Собівартість реалізованої продукції	-0,7	-21,8	-22,5	9,9
Операційні витрати	-0,8	-0,8	-22,1	1,2
Інші витрати	-28,7	7,7	-24,9	-46,5

Джерело: складено за джерелом [1]

Таблиця 6

Коефіцієнти оборотності підприємств роздрібною торгівлі України за 2012–2016 рр.

Показник	Роки				
	2012	2013	2014	2015	2016
Кредиторська заборгованість	3,3	3,3	2,5	2,5	2,7
Дебіторська заборгованість	6,0	6,1	6,7	7,2	7,2
Запаси	9,1	8,8	7,1	6,1	6,2

Джерело: складено за джерелом [1]

Це привело до зростання середньої тривалості операційного циклу з 99,6 до 108,1 днів. Натомість зростання обсягів кредиторської заборгованості дало змогу скоротити тривалість фінансового циклу підприємств торгівлі (табл. 7).

Незважаючи на суттєве падіння реального доходу, підприємства торгівлі змогли зберегти відносно стабільний рівень фондівіддачі. Найбільші коливання показали підприємства торгівлі автотранспортними засобами у зв'язку з найбільшою чутливістю до валютних коливань (табл. 8).

Зниження купівельної спроможності та, як наслідок, падіння доходів призвели до вимушеного скорочення основних фондів підприємств, що негативно відобразилось на фондоозброєності праці на підприємствах торгівлі автотранспортними засобами (табл. 9). Натомість фондоозброєність оптових та роздрібних торговельних підприємств суттєво зросла, проте перш за все внаслідок масових скорочень працівників, а не розвитку самих підприємств (табл. 9).

Проте скорочення торговельного персоналу не змогли компенсувати ефект від падіння доходів. В результаті в кризові 2014–2015 рр. можна спостерігати значне скорочення продуктивності праці (табл. 10). Більше всього постраждали підприємства торгівлі транспортними засобами. Підприємства роздрібною торгівлі підвищили продуктивність праці, проте на самих доходах це не відобразилося.

Головним показником ефективності є рентабельність операційної діяльності. Як видно з табл. 11, найгірші показники рентабельності практично

усіх підприємств припадають на 2014 р. Роздрібна торгівля показує найнижчі загальні показники рентабельності. Найменшими показниками рентабельності характеризуються середні підприємства роздрібною торгівлі. Натомість великі підприємства роздрібною торгівлі мають досить високі показники рентабельності порівняно зі своєю групою.

Кореляційний аналіз показав, що найбільший вплив на результат від операційної діяльності підприємств торгівлі має обсяг реалізації (табл. 12), що свідчить про неможливість ефективної роботи та розвитку підприємств за умов тотального зниження купівельної спроможності кінцевих споживачів, оскільки саме вона є єдиним джерелом формування товарообігу підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, на відміну від оптової торгівлі та торгівлі автотранспортними засобами, в роздрібній торгівлі саме великі підприємства генерують більшу частину доходів. Від 65% до 75% усіх торговельних підприємств є прибутковими, а з часом ця пропорція практично не змінюється, що добре з урахуванням мінливості умов, в яких їм доводиться працювати. Порівняно низька рентабельність підприємств роздрібною торгівлі компенсується найвищими коефіцієнтами оборотності, що дає змогу отримати більшу номінальну суму прибутку без залучення надлишкових коштів. Проте головною умовою зростання доходів та ефективності роботи торговельних підприємств був і залишається обсяг доходів населення та його зростання, без якого неможлива подальша ефективна робота підприємств торгівлі.

Таблиця 7

Тривалість операційного та фінансового циклів на підприємствах роздрібною торгівлі України за 2012–2016 рр. у днях

Показник	Роки				
	2012	2013	2014	2015	2016
Операційний цикл	99,6	99,9	104,2	109,5	108,1
Фінансовий цикл	-8,1	-10,7	-37,7	-36,1	-27,0

Джерело: складено за джерелом [1]

Таблиця 8

Фондовіддача підприємств торгівлі з розподілом на великі, середні та малі, грн.

Вид економічної діяльності	Розмір	Роки			
		2013	2014	2015	2016
Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт	великі	4,5	9,9	13,1	15,4
	середні	10,3	21,0	22,6	22,7
	малі	8,4	10,6	9,3	8,6
Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	великі	14,1	14,4	13,3	6,2
	середні	34,1	45,4	37,7	32,7
	малі	15,6	15,7	13,0	9,7
Роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	великі	8,0	9,0	10,8	11,8
	середні	16,2	18,7	16,7	13,7
	малі	7,5	9,5	9,8	8,2

Джерело: складено за джерелом [1]

**Фондоозброєність праці на підприємствах торгівлі
з розподілом на великі, середні та малі, тис грн. на одного працівника**

Вид економічної діяльності	Розмір	Роки			
		2013	2014	2015	2016
Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт	великі	345,0	258,4	205,0	225,3
	середні	153,5	137,5	121,8	149,8
	малі	51,6	49,1	83,7	92,9
Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	великі	295,3	331,2	386,7	746,9
	середні	79,1	74,1	104,8	119,3
	малі	62,3	71,6	92,2	126,4
Роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	великі	66,1	79,2	72,6	92,1
	середні	34,5	32,7	32,5	44,1
	малі	32,9	38,0	44,1	47,7

Джерело: складено за джерелом [1]

Таблиця 10

**Продуктивність праці на підприємствах торгівлі
з розподілом на великі, середні та малі, тис грн. на одного працівника**

Вид економічної діяльності	Розмір	Роки						
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт	великі	1 340,1	1 337,0	1 662,7	2 139,1	1 133,7	985,0	1 692,4
	середні	1 357,4	1 917,5	2 314,8	2 258,9	1 934,3	1 512,6	2 369,8
	малі	436,4	497,6	548,9	591,0	430,5	499,3	638,9
Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	великі	3 537,0	4 480,8	3 812,3	3 754,1	3 471,3	2 884,8	3 113,9
	середні	2 370,0	2 509,0	2 824,4	2 973,3	2 742,8	2 627,3	2 736,4
	малі	861,1	781,0	831,5	845,6	963,4	871,9	1 002,2
Роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	великі	724,9	688,2	721,7	806,5	911,5	641,4	756,9
	середні	456,5	461,3	490,9	536,6	565,7	400,9	475,8
	малі	187,7	202,7	238,1	253,9	283,1	242,2	256,6

Джерело: складено за джерелом [1]

Таблиця 11

**Рентабельність операційної діяльності торговельних підприємств України
з розподілом за видами торговельної діяльності та розмірами, %**

Вид економічної діяльності	Розмір	Роки						
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт	великі	8,6	12,2	23,7	19,9	24,8	49,4	78,8
	середні	20,8	30,4	28,3	18	1,6	22,0	44,5
	малі	1,1	16,5	7,6	6	-43,8	-16,5	12,3
	всього	12,9	25,3	22,5	15,1	-13,3	6,2	35,3
Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	великі	7,4	12	12,5	21,8	-1	-1,8	16,7
	середні	14,2	20	15	10,2	-12,9	92,7	17,5
	малі	6,7	12,8	9,2	7,6	-30,5	-8,1	10,2
	всього	10,3	16,1	13,1	11,8	-14,6	-3,9	15,1
Роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	великі	14,2	12,5	9,9	8,6	-1,6	11,0	16,6
	середні	1,7	0,5	2,3	1,5	-14	-1,1	12,5
	малі	-4,2	2,7	3,6	-5	-11,9	-4,2	-0,4
	всього	6,7	7,3	7,3	5,5	-5,9	9,5	13,9

Джерело: складено за джерелом [2]

Таблиця 12

**Кореляційний аналіз залежності прибутку до оподаткування підприємств торгівлі
від обсягів реалізації, ВВП, доходів населення та витрат населення**

Показник	Обсяг реалізації в торгівлі	ВВП	Доходи населення	Витрати населення
Результат від операційної діяльності	0,292	0,099	0,067	0,036

Джерело: складено за джерелом [1]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
2. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва – 2016: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 824 с.
3. Мазаракі А. Внутрішня торгівля в Україні: економічні умови ефективного розвитку: монографія. Київ: КНТЕУ, 2006. 359 с.
4. Гончарук Н. Виключно українське: український ринок роздрібної торгівлі. Контракти. 2006. № 44. С. 34–35.
5. Дідківська Л. Тенденції розвитку роздрібних торговельних мереж та їх вплив на конкурентне середовище. Актуальні проблеми економіки. 2006. № 8. С. 119–125.
6. Лігоненко Л. Роздрібна торгівля України у дзеркалі світових тенденцій розвитку галузі. Вісник Київського державного торговельно-економічного університету. 2005. № 6. С. 12–22.
7. Соболев В. Побудова системи управління розвитком роздрібної торгівлі в Україні. Торгівля і ринок України. 2008. Вип. 26. Т. 1. С. 216–223.
8. Азарян О. Шляхи підвищення ефективності розвитку підприємств у роздрібній торгівлі. Вісник Донецького НУЕТ. 2008. № 3. С. 175–180.